

Naar een leerplan Geïntegreerd literatuuronderwijs

Na de publicatie van het artikel 'Een aanzet tot een geïntegreerd Leerplan Literatuur' door Lily Coenen (Coenen 1995) zijn tot op heden nog geen voorbeeldleerplannen voor GLO in de vakbladen gepubliceerd. Wel is in 1997 door de Stichting Promotie Literaire Vorming (SPL) een veldaanvraag ingediend bij de SLO om een modelleerplan voor het literatuuronderwijs te ontwikkelen dat aansluit bij de voor de tweede fase geformuleerde eindtermen. Aan deze veldaanvraag wordt momenteel door de SLO gewerkt.

In dit artikel worden in het kader van dit proces geformuleerde ideeën gecombineerd met ervaringen uit het netwerk GLO en uit nascholingscursussen op het gebied van geïntegreerd literatuuronderwijs die in de afgelopen jaren door het Centrum voor Nascholing Amsterdam zijn ontwikkeld en uitgevoerd. Het ontwikkelen van nieuwe leerplannen voor het literatuuronderwijs in de tweede fase is noodzakelijk, omdat de nieuwe eindtermen een aantal elementen bevatten die afwijken van de tot op heden in de meeste scholen gangbare praktijk. De belangrijkste veranderingen zijn: de nadruk op zelfstandig leren en de gewenste afstemming tussen de programma's van de vakken Nederlands, de moderne vreemde talen en CKV-1. De nadruk op zelfstandig leren zal zich vooral moeten vertalen in een nieuwe literatuurdidactiek; de integratie zal met name gestalte moeten krijgen in een samenhangend leerplan (of leerplannen) voor de diverse vakken afzonderlijk of voor één nieuw vak Literatuur.

Aspecten van integratie

Integratie van het literatuuronderwijs heeft zowel kwantitatieve aspecten (hoeveel of hoe weinig integratie) als kwalitatieve (integratie op welk gebied). Op beide punten zijn de nieuwe eindtermen weinig expliciet. In de eerste plaats is er de verplichting tot het geven van één eindcijfer voor literatuur en in de tweede plaats is voorgescreven dat op het gebied van het begrippenapparaat en over de samenstelling van het leesdossier afstemming moet plaats vinden tussen de talen (en CKV-1). Afgezien van deze expliciete voorschriften bevatten de eindtermen, ten aanzien van de aard van de inte-

gratie, een aantal impliciete suggesties tot samenwerking. Voorbeelden hiervan zijn de uniformering van het begrippenapparaat en de vwo-eindterm voor het onderdeel 'literatuurgeschiedenis mvt', waarin sprake is van verdieping van de kennis met betrekking tot een relatief lange aaneengesloten literair-historische periode met oog voor internationale verbanden. In elk geval geven de officiële eindtermen de scholen een grote mate van vrijheid, en dus ook verantwoordelijkheid, met betrekking tot de integratie van het literatuuronderwijs. In de school zal een proces op gang moeten komen om een gewenste integratie te bereiken. Dit proces wordt beïnvloed door drie factoren:

1. in hoeverre is men gewend aan samenwerking;
2. de mate van consensus over het gewenste eindresultaat;
3. de bereidheid van alle betrokkenen (docenten en schoolleiding) om het proces op weg naar het gewenste eindresultaat te dragen.

Wanneer de afstand tussen de status quo en het gewenste eindresultaat groot is, ligt het voor de hand te beginnen met een voorlopig leerplan, waarin sprake is van een minimale integratie en vervolgens, gefaseerd, toe te werken naar een hechtere samenwerking. Op grond van dit alles heeft het formuleren van één modelleerplan voor GLO weinig zin. In dit artikel worden drie leerplanmodellen gepresenteerd, met daarin een toenemende mate van integratie.

Integratie op welk gebied?

Integratie van het literatuuronderwijs heeft betrekking op:

- de doelstellingen;
- de inhoud;
- de studielast-verdeling;
- de toetsing;
- de didactiek;
- de organisatie.

Aangezien de didactiek een zaak is van het literatuuronderwijs in het algemeen en aan de toetsing elders in dit nummer aandacht wordt besteed, gaan wij hier, ter inleiding op de modelleerplannen, alleen wat dieper in op de doelstellingen, de inhoud, de studielast en de organisatie van GLO.

De doelstellingen

In de huidige situatie is er niet zo zeer sprake van een duidelijk verschil in doelstellingen (die in veel

deelnemers aan het GLO-netwerk bij een studiedag over literatuurgeschiedenis

gevallen niet expliciet zijn geformuleerd), als wel van een verschil in docentprofielen. Tanja Janssen onderscheidt in haar recent verschenen proefschrift (Janssen 1998) voor het vak Nederlands vier docentprofielen, al naar gelang de aard van de literaire vorming die overwegend wordt nagestreefd: culturele vorming, literair-esthetische vorming, maatschappelijke vorming en individuele ontplooiing. Voor de moderne vreemde talen kan hier het aspect van de linguïstische vorming, dat vaak een belangrijke rol speelt, aan worden toegevoegd.

Het is duidelijk dat in de nieuwe eindtermen het terrein van de individuele ontplooiing meer nadruk krijgt dan in het verleden in de praktijk het geval was. Docenten zullen zich voor hun eigen vak opnieuw moeten bezinnen op hun doelstellingen in het licht van de nieuwe eindtermen. Vervolgens moeten de doelstellingen voor de verschillende vakken naast elkaar worden gelegd. Integratie op het niveau van de doelstellingen betekent enerzijds het qua inhoud en terminologie op één lijn brengen van vergelijkbare doelstellingen voor de verschillende vakken, zoals in de eindtermen in feite al is gebeurd en anderzijds het samenbrengen van het geheel van vakdoelstellingen tot een coherent geheel.

• De inhoud

Met betrekking tot de inhoud van het literatuurprogramma kunnen we onderscheid maken tussen enerzijds *basiskennis en -vaardigheden* en anderzijds *verbreding en verdieping*. Binnen elk van de drie subdomeinen van het literatuuronderwijs (literaire ontwikkeling, literaire begrippen en literatuurgeschiedenis) komen in de eerste plaats zaken aan de orde die als het ware het basisinstrumentarium vormen waarover elke leerling dient te beschikken die met literatuur in aanraking komt. Daarnaast kent elk subdomein onderdelen die een verbreding of verdieping van de basiskennis, respectievelijk de toepassing van de basisvaardigheden impliceren (zie schema 1). De onderdelen die worden genoemd in de kolom 'Basiskennis' zouden, om verdubbelingen en verwarring te voorkomen, idealiter moeten worden opgenomen in een basisprogramma Literatuur. Op de mogelijkheden met betrekking tot de taakverdeling en de programmering van dit onderdeel wordt hieronder ingegaan, onder het kopje 'Organisatie'.

Het is met name op het terrein van de verbreding en verdieping dat de intensiteit van de inhoudelijke integratie sterk kan variëren. Voor wat betreft het havo is, afgezien van een gemeenschappelijk begripapparaat, inhoudelijke afstemming in feite alleen mogelijk binnen het subdomein van de literaire ontwikkeling. Hier valt te denken aan het tegelijkertijd aandacht besteden aan hetzelfde 'aspect van de maatschappij' bij alle talen die op een school worden aangeboden (+ CKV en eventueel andere vakken), bijvoorbeeld in projectvorm.

Voor wat betreft het vwo zijn er meer mogelijkheden. Inhoudelijke integratie is, behalve op het al genoemde terrein van de maatschappelijke thema's, ook denkbaar op het gebied van de literaire begrippen (in samenwerking aan de orde stellen van een bepaald genre bijvoorbeeld) en van de literatuurgeschiedenis (een project rond een periode of stroming).

• De studielast

Onlosmakelijk verbonden met de inhoud van het literatuurprogramma is de kwestie van de studielast. Het begroten van ieder onderdeel van het literatuuronderwijs is nieuw en lastig. Toch is een dergelijke

Subdomein	Basiskennis en -vaardigheden	Verbreding / Verdieping
Literaire ontwikkeling	Inrichting van het leesdossier Omgaan met informatiebronnen Adequate tekstbenaderingswijzen	Teksten lezen en verwerken Leerervaringen m.b.t. inhoudelijke context
Literaire begrippen	Tekstsoorten Begrippenapparaat	Teksten analyseren
Literatuurgeschiedenis (alleen vwo)	Overzicht hoofdlijnen	Stromingen, schrijvers, (sub)genres herkennen Langere literair-historische periode (mvt)

schema 1, subdomeinen van het literatuuronderwijs

begroting in een leerplan onontbeerlijk, aangezien het gehele leerplan uiteindelijk realiseerbaar moet zijn binnen het totaal aan studiebelastingsuren dat voor literatuur is voorgeschreven.

Aangezien het lezen en verwerken van literaire werken de kern van het programma vormt, zou elke school om te beginnen tot een consensus moeten komen over de hoeveelheid studiebelastingsuren die hiervoor wordt gereserveerd. De nieuwe eindtermen geven weinig ondersteuning op dit punt. Terwijl de voorgeschreven aantallen te lezen werken vast lijken te liggen (bij Nederlands twaalf werken op het vwo en acht op het havo en per moderne vreemde taal drie werken), wordt geen uitspraak gedaan over de aard (afgezien van het criterium van 'erkende literaire kwaliteit') en omvang van de werken. Objectieve gegevens over de gemiddelde tijd die het lezen van een Nederlands- of vreemdtalig werk een leerling kost, zijn zeldzaam. In de praktijk worden nogal eens de door Theo Witte in zijn artikel 'Van de nood een deugd, perspectieven voor vakoverstijgend literatuuronderwijs in de tweede fase' (Witte 1995) genoemde getallen gehanteerd, maar voor veel docenten zijn deze cijfers te optimistisch als het gaat om de gemiddelde havo- en vwo-leerling.

Vooralsnog zal elke school, op basis van de eigen ervaring, moeten proberen tot een voor allen aanvaardbare richtlijn te komen. Daarbij zal rekening gehouden moeten worden met het feit dat de leestijd niet alleen per leerling en per werk kan verschillen, maar ook per (moderne vreemde) taal kan variëren. Ook de vraag of de leestijd geheel binnen de beschikbare studielast dient te vallen, leidt tot veel discussies. Uit de nascholingspraktijk blijkt dat er een

glijdende schaal van opinies bestaat, die varieert van 'lezen voor de lijst is een onderdeel van het programma en valt er dus geheel binnen' tot, aan het andere uiteinde, 'lezen is een vrijetijdsbesteding en kan dus geheel buiten het programma worden gehouden', met allerlei compromisvormen daar tussenin. Hoewel de eerste opvatting een zware druk op de beschikbare studielast legt, is het naar onze overtuiging toch de enige juiste. Scholen die de leestijd (gedeeltelijk) buiten de beschikbare studielast laten, zouden in de toekomst terecht problemen kunnen krijgen met de inspectie. In de hierna volgende leerplanvoorbeelden is uitgegaan van een percentage van 50% van de beschikbare studielast per taal voor het lezen en verwerken van werken voor de lijst. Een andere lastige beslissing met betrekking tot de studielast is de weging van de verschillende onderdelen van het programma, zoals het basisprogramma enerzijds en de verdieping anderzijds. Ook hier laten de geformuleerde eindtermen veel ruimte open. Een 'overzicht van de hoofdlijnen van de (westerse) literatuurgeschiedenis' is bijvoorbeeld een zeer rekbaar begrip. Bij het maken van keuzes op dit punt kunnen de tot op heden gepubliceerde nieuwe leergangen voor het literatuuronderwijs, waarin dergelijke overzichten variëren van zeer beknopte tijdbalken tot alle kunstvormen omvattende panorama's, een inspiratiebron zijn. In de hieronder gepresenteerde basismodellen voor een leerplan vwo zijn verschillende keuzes met betrekking tot de verdeling van de studielast over de diverse onderdelen gemaakt.

• **De organisatie**

Onder de organisatie van geïntegreerd literatuur-

	Periode	Nederlands	Engels	Duits	Frans
V4	1 ^e trimester	Basis (10)			
	2 ^e trimester	Basis (10)			
	3 ^e trimester	Basis / Lijst (15 / 15)	Verdieping / Lijst * (10 / 10)		
V5	1 ^e trimester	Verdieping / Lijst (15 / 15)	Literatuurgeschiedenis (10)	Verdieping / Lijst (15 / 10)	Verdieping / Lijst (15 / 10)
	2 ^e trimester	Verdieping / Lijst (15 / 15)	Verdieping / Lijst (10 / 10)	Literatuurgeschiedenis (10)	Verdieping / Lijst (15 / 10)
	3 ^e trimester	Verdieping / Lijst (15 / 15)	Verdieping / Lijst (10 / 10)	Verdieping / Lijst (10 / 10)	Literatuurgeschiedenis (10)
V6	1 ^e trimester	Lijst / Afronding dossier (20)	Lijst / Afronding dossier (10)	Lijst / Afronding dossier (20)	Lijst / Afronding dossier (20)

- Onder lijst wordt hier verstaan: het zelfstandig lezen en verwerken van werken. De overige onderwerpen die in de fase van de verdieping aan de orde dienen te komen zijn terug te vinden in het desbetreffende schema.

	Periode	Nederlands	Engels	Duits	Frans
V4	1 ^e trimester	Basis (10)			
	2 ^e trimester	Basis / Verdieping / Lijst (5 / 10 / 5)	Basis / Verdieping (5 / 10)		
	3 ^e trimester	Verdieping / Lijst (10 / 10)	Basis / Lijst (5 / 10)		
V5	1 ^e trimester	Basis / Verdieping / Lijst (5 / 10 / 15)	Verdieping / Lijst (5 / 5)	Verdieping / Lijst (15 / 5)	Verdieping / Lijst (15 / 5)
	2 ^e trimester	Basis / Verdieping / Lijst (5 / 10 / 15)	Verdieping / Lijst (5 / 5)	Verdieping / Lijst (10 / 15)	Verdieping / Lijst (10 / 15)
	3 ^e trimester	Basis / Literatuurge- schiedenis * / Lijst (5 / 10 / 15)	Literatuur- geschiedenis (10)	Literatuur- geschiedenis (10)	Literatuur- geschiedenis (10)
V6	1 ^e trimester	Lijst / Afronding dossier (20)	Lijst / Afronding Dossier (20)	Lijst / Afronding dossier (20)	Lijst / Afronding dossier (20)

- Er wordt in dit model van uitgegaan dat het vak Nederlands, ofschoon dit op grond van de eindtermen niet vereist is, mee doet aan het literair-historisch project. De plaats van het project verschuift al naar gelang de keuze van de periode, zodat het op de taaloverstijgende inleiding aansluit.

leerplanmodel 2: uitgebreide integratie

onderwijs vallen heel verschillende zaken, zoals:

- de programmering en roostering;
- de taakverdeling;
- de benodigde faciliteiten;
- de overleg-structuur.

In het kader van dit artikel en ter inleiding op de modelleerplannen gaan we uitsluitend nader in op de programmering en de taakverdeling. De programmering van de onderdelen literatuur binnen de verschillende vakken wordt ingewikkelder naarmate er sprake is van meer integratie. Hoe groter de samenhang, hoe meer het er toe doet wie wat op welk moment doet. Een andere factor die bij de programmering een rol speelt, is de gewenste relatie tussen basisprogramma en verdieping. Sommige scholen kiezen er voor het basisprogramma gecompriëerd en in zijn geheel aan te bieden aan het begin van de tweede fase, voordat de verdieping per vak van start gaat. Een andere optie is een meer gespreide programmering van met name het onderdeel literatuurgeschiedenis van het basisprogramma, waarbij de verdieping steeds direct gekoppeld wordt aan de bijbehorende inleiding. Deze twee opties zijn in de hieronder gepresenteerde leerplanvoorbeelden terug te vinden.

Drie basismodellen voor een leerplan vwo

Zoals eerder gesteld, zijn de mogelijkheden tot samenwerking op het havo, gezien de aard van de eindtermen, gering. Afgezien van afspraken over de

inrichting van het leesdossier en over het bij Nederlands te introduceren begrippenapparaat, komt integratie op het havo in feite neer op het combineren van teksten rond een zelfde inhoudelijk thema, al dan niet in de vorm van een project. Voor het vwo zijn er meer mogelijkheden. In de hier gepresenteerde basismodellen voor een leerplan vwo varieert de inhoud en de mate van integratie, evenals de verdeling van de studielast over de verschillende onderdelen. Een indicatie van de studielast staat tussen haakjes onder de betreffende onderdelen vermeld. In de drie modellen wordt uitgegaan van een indeling van het schooljaar in drie trimesters. Het programma loopt tot en met het eerste trimester van vwo-6, zodat er ruimte overblijft voor een eventuele uitloop (bijvoorbeeld voor de afronding van het leesdossier), en voor zaken als het profielwerkstuk. Het gaat hier slechts om drie voorbeelden uit een veel groter scala van mogelijkheden. Variabelen daarbij zijn onder meer de omvang, programmering en taakverdeling binnen het basisprogramma en de omvang, invulling en programmering van de geïntegreerde onderdelen in de fase van verbreding en verdieping.

• **Model 1: Beperkte integratie**

In het eerste model is sprake van een zeer beperkte vorm van integratie, die in feite neerkomt op taakverdeling en afstemming. Het basisprogramma (35 sbu) is geheel ondergebracht bij het vak Nederlands en wordt gecompriëerd aangeboden, voorafgaand aan de fase van verbreding en verdieping, die per taal een vakspecifieke invulling krijgt. Maatschappelijke the-

ma's en de toepassing van literaire begrippen komen per taal, onafhankelijk van elkaar, aan de orde wanneer de gelezen teksten daar aanleiding toe geven. Op het terrein van de literatuurgeschiedenis kiest elke mvt-sectie zelf een 'relatief lange literair-historische periode' die voor het eigen vak bijzonder interessant is, en behandelt deze 'met oog voor internationale verbanden'. Daarbij kan worden verwezen naar de algemene literair-historische inleiding die bij het vak Nederlands, als onderdeel van het basisprogramma, is gegeven. De literair-historische verdieping per taal wordt in het vijfde leerjaar, gespreid, aangeboden. De programma's worden idealiter wel aan de andere secties bekend gemaakt, zodat op relevante onderdelen afspraken kunnen worden gemaakt over afstemming in tijd, inhoud en aanpak.

• **Model 2: Uitgebreide integratie**

In het tweede model is de integratie niet meer uitsluitend organisatorisch van aard, maar ook inhoudelijk: voor het subdomein Literatuurgeschiedenis wordt *dezelfde* relatief lange literair-historische periode *tegelijktijd* bij de verschillende moderne vreemde talen aan de orde gesteld en verdiept, in projectvorm. Deze vorm maakt samenwerking met het vak CKV-1 rond hetzelfde thema aantrekkelijk. Bovendien is het basisprogramma, voor wat betreft het onderdeel literatuurgeschiedenis, uitgebreid (totale studielast basisprogramma = 40 sbu) en wordt dit onderdeel meer gefaseerd aangeboden. Al naar gelang de keuze van de periode die wordt verdiept, kan het literair-historische project zo worden gepland in het leerplan, dat het direct aansluit op de bijbehorende inleiding. Het vak Engels wordt bij het basisprogramma betrokken, opdat de beschikbare studielast bij het vak Nederlands niet te zwaar wordt belast. Zo zou bij Engels bijvoorbeeld een overzicht van de oudere Europese Literatuurgeschiedenis (t/m de 17e eeuw) kunnen worden gintroducteerd.

• **Model 3: Volledige integratie**

In het derde en meest geïntegreerde model wordt de verbreding en verdieping zo veel mogelijk in samenhang geprogrammeerd rond een drietal thema-projecten in het vijfde leerjaar. Het ligt voor de hand in dit geval een koppeling te maken tussen de leeslijst en de thema's: bijvoorbeeld 2/3 van het aantal werken gerelateerd aan de thema's en 1/3 vrij. Het basisprogramma is gecomprimeerd (20 sbu) en wordt in de eerste twee trimesters van het vierde leerjaar bij het vak Nederlands aangeboden. Terwijl bij Nederlands al in het vierde jaar wordt begonnen met het lezen van (niet thema-gebonden) werken voor de lijst, wordt bij de moderne vreemde talen allereerst geoeft met het lezen en analyseren van literaire teksten in de vreemde taal. Wat de thema's betreft, komt in elk geval een literair-historische periode en een maatschappelijk onderwerp aan de orde. Met een sterk thematisch opgebouwd leerplan als dit is een intensieve samenwerking met het vak CKV-1 mogelijk.

Tenslotte

In de hier gepresenteerde basismodellen wordt alleen ingegaan op de (globale) programmering van de verschillende onderdelen van het literatuuronderwijs. Zoals eerder gezegd heeft integratie óók betrekking op zaken als de didactiek en de toetsing (inclusief de daarbij behorende taakverdeling). Afspraken met betrekking tot het leesdossier, waarop elders in dit nummer, in het artikel van Josje Hamel en Theo Witte, uitgebreid wordt ingegaan, spelen daarbij een belangrijke rol. Ook de keuze van de leergang(en) is een beslissing die niet meer uitsluitend de afzonderlijke vaksecties aangaat. Ook de meest beperkte vorm van integratie vraagt om materiaal dat enige vorm van samenhang vertoont. Om de juiste keuze te kunnen maken zou elke school zich eerst moeten bezinnen op het gewenste leerplan. Wij hopen dat dit artikel daarbij een inspiratiebron kan zijn.

	Periode	Nederlands	Engels	Duits	Frans
V4	1 ^e trimester	Basis (10)			
	2 ^e trimester	Basis / Lijst (10 / 10)			
	3 ^e trimester	Verdieping / Lijst (10 / 10)	Verdieping (10)	Verdieping (10)	Verdieping (10)
V5	1 ^e trimester	Thema 1 (30)	Thema 1 (20)	Thema 1 (20)	Thema 1 (20)
	2 ^e trimester	Thema 2 (30)	Thema 2 (20)	Thema 2 (20)	Thema 2 (20)
	3 ^e trimester	Thema 3 (30)	Thema 3 (20)	Thema 3 (20)	Thema 3 (20)
V6	1 ^e trimester	Lijst / Afronding dossier (20)	Lijst / Afronding Dossier (10)	Lijst / Afronding dossier (10)	Lijst / Afronding dossier (10)

leerplanmodel 3: volledige integratie